

CONSIDERAȚII ASUPRA JURISPRUDENȚEI CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI REFERITOARE LA COLABORAREA CU FOSTA SECURITATE



De Răzvan Horațiu Radu

ABSTRACT

“Considerations on the case law of the European Court of Human Rights regarding the cooperation with the former Security Service”

In this study, the author examines the case law of the European Court of Human Rights regarding the cooperation with the former Security Services.

The structure and the body of the study reveal the comments on the Romanian issue of the cooperation with the Security Services, on the causes of action in which claimants complained about the lack of access to their own file created by the former Security Services and kept by the secret services or by the National Council for the Study of the security Archives (CNSAS), on the causes of action in which any proved collaborators of these services appealed to the court of Strasbourg, on the freedom of expression, on the protection of the right to respect for private life.

Finally, the author puts forward certain brief considerations regarding the manner in which the Court referred to the charges of cooperation with the security Services, on the secret police during the Communist regime.

Keywords: ECHR case law; Security Services; secret services; Communist regime.

Introducere

Activitatea fostelor poliții politice ca instrumente ale regimurilor dictatoriale comuniste a reprezentat un subiect de dezbatere intensă în anii care au urmat căderii Cortinei de Fier ce separa Europa democratică de Europa comunistă. Subiectul a ținut agenda nu doar în România, ci în toată Europa de Est. În aceste state s-a ridicat problema înfăptuirii unei „justiții de tranziție” prin împăcarea cu trecutul și deconspirarea foștilor colaboratori ai regimurilor opresive. Această etapă era privită ca una necesară pentru admiterea noilor democrații europene în rândul statelor NATO și UE^[1].

În acest context est european al sfârșitului de secol XX se înscrie și problematica românească a colaborării cu Securitatea, fosta poliție politică a regimului comunist din România.

Dezbaterea internă din țara noastră a reprezentat fără îndoială un subiect care a ținut prim planul agendei politice interne, unde opera împărțirea între neocomuniști și anticomuniști, iar decomunizarea era echivalentă cu reforma societății, cu democratizarea acesteia[2]. În cadrul acestei dezbateri interne, devoalarea colaboratorilor fostei Securități și a metodelor acesteia reprezenta fără îndoială una din temele de bază. Lupta internă nu a fost lipsită de contondențe și obstacole, astfel încât, abia în 1999 s-a reușit punerea bazelor unei instituții care să gestioneze redescoperirea istoriei recente, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare CNSAS)[3]. Înființarea acestei instituții a reprezentat pentru unii cetățeni un motiv foarte bun pentru redescoperirea trecutului, oricât de traumatizant ar fi fost, pentru alții a fost un obiect de studiu, de cunoaștere, de cercetare, în timp ce pentru alții a reprezentat un adevărat vehicul politic fie în scopul de a obține puncte electorale, fie de a-l utiliza ca o armă de atac în vederea discreditării adversarilor. Este bine știut că dezbaterile din jurul acestui subiect au depășit deseori cadrul normal, fiind pline de patimă și uneori ducând la atacuri la persoană, mai mult sau mai puțin justificate sau dovedite. Astfel, inevitabilul, s-a produs de multe ori și acolo unde dezbaterea firească pe un subiect atât de sensibil a degenerat, s-a ajuns inclusiv la rezolvarea pe cale judiciară a diferendelor născute din patima unui subiect atât de delicat. Din păcate, indiferent de soluția pronunțată, rareori instanțele de judecată au reușit să liniștească spiritele. Conflictelor sociale deduse judecății interne au avut ca geneză fie neputința autorităților de a rezolva acest conflict al propriilor cetățeni cu trecutul apropiat, fie interdicțiile cărora o eventuală devoalare instituțională a colaborării cu fosta Securitate le dădea naștere în noua societate românească democratică, sau chiar ciocnirile pătimașe de idei dintre diverșii actori ai dezbaterii interne care au degenerat adesea în insultă și calomnie. Nemulțumirea față de răspunsurile autorităților interne, fie administrative sau judiciare a dus inclusiv la sesizarea Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare CEDO), care intrase deja în contact la nivel de jurisprudență cu problematica fostei poliții politice din statele comuniste. Plângerile care au fost supuse atenției CEDO au îmbrăcat forme diverse, fiind analizate fie din perspectiva dreptului la viață privată, fie a libertății de exprimare, fie a dreptului de a nu fi supus discriminării.

Jurisprudența CEDO

1. Într-o primă categorie de cauze le putem include pe cele în care reclamanții s-au plâns de lipsa accesului la propriul dosar creat de fosta Securitate și deținut de serviciile secrete sau de CNSAS[4].

CEDO a analizat aceste plângeri sub aspectul art. 8 din Convenție privind dreptul la viață privată. Astfel, în cauzele Haralambie, Jarnea și Antoaneta Tudor,

Curtea a constatat încălcarea acestui drept. În fapt, reclamantii solicitaseră fie accesul la propriul dosar (cauzele Haralambie[5] și Jarnea[6]), fie accesul la dosarul tatălui (cauza Antoaneta Tudor[7]). Dacă în cauza Haralambie, reclamantului i s-a permis accesul la propriul dosar cu întârziere (la 6 ani de la prima sa solicitare), în cauzele Jarnea și Antoaneta Tudor accesul oferit de autorități a fost nu doar tardiv, ci și incomplet. În plus, în aceste ultime două cauze reclamantii au atacat în instanța de contencios administrativ răspunsurile incomplete primite de autoritățile interne, acțiunile fiindu-le respinse.

Având în vedere aceste aspecte, CEDO a constatat că a existat o încălcare a dreptului reclamantilor la viață privată, prevăzut de art. 8 din Convenție bazându-se pe următoarele argumente:

- legislația română consacră dreptul fiecărui cetățean român de a avea acces la propriul dosar deținut de Securitate, precum și la alte documente și informații care vizează persoana sa și stabilea o procedură internă administrativă care regla accesul în limita unor termene prestabilite;

- în concret, această procedură formală nu a fost respectată, fie prin nepermiterea accesului la dosare într-un termen rezonabil, fie prin oferirea unor informații incomplete;

- lipsa unui control efectiv din partea instanțelor interne, acolo unde s-a solicitat.

Concluzia Curții a fost că statul român nu și-a îndeplinit obligația pozitivă ce rezultă din dreptul la viață privată de a oferi acestor reclamantii o procedură efectivă și accesibilă care să le permită accesul la propriul dosar într-un termen rezonabil.

Pe de altă parte, în cauza Rad[8], Curtea a constatat că nu a existat o încălcare a dreptului la viață privată în situația în care reclamantului nu i s-a oferit originalul dosarului, ci doar copii ale acestuia și nici nu i s-a divulgat identitatea reală a persoanelor care au oferit informații despre el Securității. Curtea a considerat că acesta a beneficiat de garanții adecvate și suficiente pentru accesul la propriul dosar, în condițiile reglementate de lege.

Din această primă categorie de cauze reiese că dreptul de acces la dosarele fostei poliții politice rezultă din legislația internă, și nu din Convenție. O dată consacrat în sistemul intern, Convenția vine să asigure faptul că acest drept este efectiv și-l analizează numai din perspectiva dreptului la viață privată, stabilind că acesta a fost încălcat ori de câte ori punerea în practică a mecanismului a dus fie la un acces întârziat, fie la unul incomplet.

2. O altă perspectivă din care CEDO a fost chemată să analizeze problematica poliției politice a fost cea în care colaboratori dovediți ai acestuia s-au adresat instanței de la Strasbourg.

Astfel, în cauza Naidin[9], reclamantul Petre Naidin, fost subprefect și fost parlamentar, a sesizat Curtea pentru încălcarea dreptului la viață privată (art. 8 din Convenție) combinat cu dreptul la nediscriminare (art. 14 din Convenție)[10].

În fapt, reclamantul susținea că respingerea solicitării sale de reîncadrare ca funcționar public și de reintroducere în corpul de rezervă al subprefecților din cauza colaborării sale cu fosta poliție politică a regimului comunist reprezintă o încălcare a articolelor sus-menționate[11].

Trebuie precizat că reclamantul a făcut obiectul verificării CNSAS întrucât a candidat pentru un loc în Camera Deputaților. În urma verificărilor s-a stabilit că acesta a colaborat cu fosta Securitate între 1971 și 1974. Instanțele au respins contestațiile reclamantului împotriva deciziei CNSAS.[12]

La finalul mandatului său de parlamentar, reclamantul a cerut Agenției Naționale a Funcționarilor Publici (ANFP) înscrierea sa pe lista corpului subprefecților și retragerea sa din funcția publică. Solicitarea i-a fost respinsă de ANFP în baza art. 50 din Legea 188/1999 privind statutul funcționarilor publici care interzicea accesul celor care au fost colaboratori ai fostei poliții politice[13]. Decizia ANFP de respingere a fost confirmată de instanțele de judecată care au respins contestația reclamantului. Între timp și Curtea Constituțională s-a pronunțat asupra constituționalității acestui text de lege[14] apreciind că accesul la o funcție publică nu este garantat nici de Constituție și nici de Convenție și că diferența de tratament privind accesul la funcția publică este justificată obiectiv și rațional ținând cont de necesitatea asigurării loialității tuturor funcționarilor față de regimul democratic.

Argumentele Curții Constituționale au fost luate în considerare și de Curtea de la Strasbourg, care a mai adăugat că statele au un interes legitim să regleze condițiile de angajare în serviciul public, iar un stat democratic este în drept să ceară funcționarilor săi loialitate față de principiile constituționale pe care se sprijină[15]. De asemenea, Curtea a mai subliniat și situația particulară a României, fost stat comunist, care pentru a evita repetarea experienței trecute trebuie să se bazeze pe o democrație stabilă[16]. În ceea ce privește diferența de tratament cu privire la accesul la funcția publică dintre persoanele care au colaborat cu Securitatea și celelalte, Curtea a stabilit că aceasta viza scopuri legitime (protecția securității naționale, a siguranței publice, a drepturilor și libertăților altora) și că era proporțională, (nu atinge decât perspectivele de angajare ale reclamantului în domenii ce privesc înalte funcții ce implică exercițiul puterii publice, și nu în sectorul privat sau în alte domenii publice sau private care prezintă o anumită importanță pentru interesele statului în materie economică, politică sau de securitate sau care nu implică exercițiul puterii publice[17].

Curtea a respins și argumentele reclamantului cum că actele sale de colaborare nu au avut consecințe grave statuând că aprecierea acestora intră în marja de apreciere a statului și au făcut obiectul unei analize contradictorii în fața instanței interne[18].

Prin urmare, plângerea reclamantului a fost respinsă sub aspectul ambelor capete de cerere.

3. Într-o a treia categorie de cauze problema colaborării cu fosta poliție politică a fost atinsă doar incidental de Curtea de la Strasbourg, fiind analizată fie din prisma libertății de exprimare, fie din perspectiva protejării dreptului la viață privată. Aceste cauze din a treia categorie au însă un numitor comun. Reclamanții au sesizat CEDO în urma unor litigii interne ce aveau ca punct de plecare acuzații aduse unor persoane, în special în spațiul public, referitoare la colaborarea cu Securitatea. Litigiile care aveau ca obiect plângeri penale adresate instanțelor interne pentru săvârșirea infracțiunilor de insultă sau calomnie indiferent de rezultatul lor au determinat sesizarea Curții de către una dintre părți, de regulă cea nemulțumită de soluția instanțelor interne, fie sub aspectul nerespectării libertății de exprimare, fie a dreptului la viață privată.

a) Astfel, în prima subcategorie pot fi incluse cauzele Corneliu Vadim Tudor 1 și 2[19], Andreescu[20], Ciuvică[21], Ieremeiov[22]. Aceștia s-au adresat CEDO după ce au fost condamnați de instanțele interne fie la plata unor amenzi, fie la plata unor despăgubiri materiale ca urmare a unor afirmații referitoare la colaborarea unor persoane cu Securitatea. În cauzele Andreescu și Ieremeiov nr. 2, Curtea a constatat că s-a încălcat libertatea de exprimare. În fapt, reclamanții din cele două cauze fuseseră condamnați de instanțele interne la plata unor sancțiuni (amendă penală și respectiv amendă administrativă) și a unor despăgubiri civile pentru calomnierea unor persoane (un membru al CNSAS, personalitate a societății românești contemporane și respectiv a unui primar). Curtea a apreciat în ambele cauze că afirmațiile așa-zis calomnioase au fost făcute în contextul unei dezbateri de interes general pe o temă sensibilă, iar cei care le-au făcut au fost de bună-credință. De asemenea, Curtea a pus accent pe stilul dubitativ al afirmațiilor incriminate și pe faptul că acestea puteau avea la bază câteva suspiciuni, mai ales în cea de-a doua cauză unde reclamantul a adus și martori în fața instanței interne. Dacă în prima cauză Curtea a pus accent și pe suma ridicată pe care reclamantul trebuia să o plătească cu titlu de despăgubiri ca urmare a deciziei instanței interne, în cea de-a doua, deși suma a fost considerată moderată, Curtea a apreciat, de asemenea, că ingerința în exercițiul libertății de exprimare a fost disproporționată[23].

În cauza Ciuvică, pe fondul unei situații de fapt cu multe similarități cu cele două prezentate anterior (acuzele asupra primarului Bucureștiului de colaborare cu fosta Securitate) și a unei decizii interne care-l obliga pe reclamant la plata unor despăgubiri civile ridicate, decizia Curții a fost diferită, în sensul neîncălcerii libertății de exprimare. În raționamentul său Curtea a pus accent pe modul de exprimare a acuzelor, fără stil dubitativ, prin exprimarea unor certitudini ce puteau fi privite și ca afirmații făcute cu intenția de a ofensa un adversar politic. De altfel, Curtea pare să fi ținut cont și de calitatea celui care a făcut afirmațiile care nu era un jurnalist, ci un om politic, purtător de cuvânt al unei formațiuni politice rivale. De asemenea, Curtea a acordat atenție și faptului că reclamantul a sesizat ulterior CNSAS, care a și oferit un verdict de necolaborare celui cu privire la care

făcuse afirmațiile litigioase. Or, instanța de la Strasbourg susține că ar fi fost prudent să fi făcut o verificare la CNSAS anterioară acuzațiilor aduse în spațiul public. Cu privire la suma acordată cu titlu de despăgubiri, Curtea a considerat că nu a fost stabilită de instanța internă pe baza unor criterii arbitrării[24].

În același sens al respingerii plângerilor formulate sub aspectul încălcării libertății de exprimare a mers Curtea și în cauzele Tudor 1 și Tudor 2, unde reclamantul, președinte de partid politic și-a acuzat alți doi adversari de colaborare cu Securitatea. În deciziile de respingere Curtea a ținut cont de faptul că reclamantul nu și-a probat afirmațiile și nu a demonstrat bună-credință. De asemenea, Curtea s-a raportat și la termenii injurioși utilizați, care nu erau indispensabili, lipsa tonului dubitativ, dar și faptul că afirmațiile litigioase vizau, nu atât capacitățile profesionale ale celor acuzați, cât persoana lor. În ceea ce privește sumele la plata cărora reclamantul din cele două cauze fusese obligat să le plătească, Curtea s-a raportat la situația financiară a acestuia care nu era de neglijat[25].

b) În a doua subcategorie trebuie inclusă cauza Petrina care, deși ridică pe fond probleme similare, situația în speță este inversată. În fapt, reclamantul, fost funcționar de rang înalt al Ministerului Afacerilor Externe, s-a adresat instanței de la Strasbourg după ce instanțele interne i-au respins plângerea formulată pentru calomnie împotriva unor jurnaliști care-l acuzaseră în articole de presă și la TV de legături cu Securitatea. Curtea i-a analizat plângerea din perspectiva încălcării dreptului la viață privată, făcând o analiză a acestui drept prin raportare la libertatea de exprimare a jurnaliștilor. Concluzia Curții a fost că reclamantului i-a fost încălcat dreptul la viață privată. În argumentația sa, Curtea a dat prioritate respectării acestui drept luând în considerare faptul că jurnaliștii nu aveau indicii pe care să se bazeze când au făcut afirmațiile la adresa reclamantului și i-au imputat acestuia fapte neprobate. Mesajele pe care le-au transmis publicului erau clare, directe, neechivoce. Mai mult, acuzele aduse vizau persoana reclamantului, și nu capacitățile sale profesionale, iar acesta a și demonstrat ulterior prin documente că nu a fost colaborator al Securității[26]. Deși de data aceasta Curtea a analizat cauza din perspectiva dreptului la viață privată, raționamentele sale sunt aceleași cu cele din subcategoria analizată anterior.

Concluzii

Instanța de Strasbourg a analizat cu maximă atenție aceste cauze judecând diferit în funcție de circumstanțe. Fără a conta soluția finală a Curții, dacă a fost sau nu identificată vreo încălcare a Convenției, ceea ce contează este modul cum aceasta s-a raportat la acuzațiile de colaborare cu Securitatea, poliția politică din timpul regimului comunist.

Astfel, din hotărârile sus-menționate reiese un prim raționament al Curții. Dezbateră internă privitoare la fosta poliție politică, legislația menită să o deconspire sau cariera ulterioară în viața publică a celor care au colaborat cu acest organism represiv sunt probleme foarte importante, sensibile și de interes public

fiind tratate ca atare de Curtea de la Strasbourg. Tocmai din aceste motive, mai ales când a analizat aparentul conflict dintre dreptul la viață privată și libertatea de exprimare, Curtea a acordat atenție bunei-credințe a celor care făceau diverse afirmații, modului de exprimare, dovezilor pe care se bazau și bineînțeles, modului cum autoritățile interne interveneau în vederea protejării valorilor Convenției, fie că vorbim de viață privată, reputație, drept la imagine, fie de libertate de exprimare.

Deși la varietatea cauzelor care i-au fost deduse judecății Curtea a oferit soluții diferite, chiar și în cauze ce păreau să prezinte elemente asemănătoare, trebuie menționat că ea a utilizat aceleași criterii, luând în considerare ansamblul circumstanțelor și ținând cont de marja de apreciere a statului.

Întrucât dezbateră internă pe aceste teme nu este finalizată, este posibil ca instanța de la Strasbourg să mai fie pusă în fața unor noi provocări jurisprudențiale.

În încheiere ar merita câteva rânduri și un alt tip de dezbateră internă ce prezintă oareșice similitudini cu cea supusă analizei în prezentul studiu: cea privind existența așa zisilor „ofițeri acoperiți” ai serviciilor de informații care ar activa în sectoare ale vieții publice din România (politică, administrație, justiție, diplomație, presă etc.). Deși o asemenea acuzație nu prezintă gravitatea celei de a fi fost colaborator al Securității, ea poate avea consecințe grave pentru reprezentanții ai categoriilor profesionale care activează în domeniile enumerate mai sus. Pentru unele persoane poate avea drept consecință decredibilizarea însă pentru altele consecințele pot fi și mai grave. De exemplu, un diplomat deconspirat ca ofițer acoperit poate suferi consecințe în statul unde activează (declararea ca persona non grata), în timp ce un magistrat poate răspunde penal pentru asemenea activități, având în vedere declarațiile anuale de necolaborare cu serviciile de informații pe care le dă sub sancțiunea falsului în declarații^[27]. Prin urmare asemenea acuze nedovedite ridică, de asemenea, probleme legate de respectarea vieții private (reputație, imagine), dar și de libertatea de exprimare sau buna funcționare a statului de drept. În concluzie, opinez că dacă se ajunge în fața instanței de judecată, acest tip de litigii trebuie analizate cu luarea în considerare a criteriilor enunțate mai sus de jurisprudența Curții de la Strasbourg.

[1] Pentru mai multe detalii a se vedea Florin Abraham, *A colabora și a pedepsi. Democrație și justiție de tranziție în România*, Arhivele totalitarismului, nr. 84-85, vol. 3-4, 2014, p. 142 și urm.

[2] Ibidem, par. 144

[3] Pentru o perspectivă istorică interesantă a avatarurilor CNSAS a se vedea Ibidem, p. 146 ș. urm.

[4] Pentru o analiză complexă a acestui tip de cauze a se vedea Răzvan Horațiu Radu, *Accesul la dosarele CNSAS din perspectiva jurisprudenței CEDO*, Curtea Constituțională a României. Jurisdicția constituțională după 20 de ani de la căderea cortinei comuniste, Ed. Universul Juridic, București, 2014.

[5] Hotărârea din 27 octombrie 2009, www.echr.coe.int

[6] Hotărârea din 19 iulie 2011, www.echr.coe.int

[7] Hotărârea din 23 septembrie 2013, www.echr.coe.int

[8] Decizia din 9 iunie 2009, www.echr.coe.int

[9] Hot. CEDO din 21 octombrie 2014, www.echr.coe.int

[10] Ibidem, par. 24.

[11] Ibidem, par. 7-10.

[12] Ibidem, Par. 24.

[13] Ibidem, par. 14.

[14] Decizia nr. 41 din 24 ianuarie 2006.

[15] Hot. CEDO din 21 octombrie 2014, par. 48-49..

[16] Ibidem, par. 50.

[17] Par. 50.

[18] Par. 56.

[19] Deciziile din 15 iunie 2006, echr.coe.int

[20] Hotărârea din 8 iunie 2010, www.echr.coe.int

[21] Decizia din 15 ianuarie 2013, www.echr.coe.int

[22] Hotărârea din 24 noiembrie 2009, www.echr.coe.int

[23] Hotărârea din 8 iunie 2010, par. 90-101, Hotărârea din 24 noiembrie 2009, par. 39-45.

[24] Decizia din 15 ianuarie 2013, par. 5-6, 9-11, 14-15, 21, 26, 44-59.

[25] Deciziile din 15 iunie 2006, www.echr.coe.int

[26] Hotărârea din 14 octombrie 2008, Par. 34-52.

[27] Art. 7 din Legea nr. 303/2004.

(1) Judecătorii, procurorii, magistrații-asistenți, personalul de specialitate juridică asimilat acestora și personalul auxiliar de specialitate al instanțelor judecătorești și parchetelor nu pot fi lucrători operativi, inclusiv acoperiți, informatori sau colaboratori ai serviciilor de informații.

(2) Persoanele prevăzute la alin. (1) completează, anual, o declarație autentică, pe propria răspundere potrivit legii penale, din care să rezulte că nu sunt lucrători operativi, inclusiv acoperiți, informatori sau colaboratori ai serviciilor de informații.